

Laura Niedzviegienė

Vilniaus universitetas

Kauno fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280, Kaunas, Lietuva

El. p.: laura.niedzviegiene@knf.vu.lt

Moksliniai interesai: audiovizualinis vertimas, garsinis vaizdavimas, vertimas ir lokalizacija

TEATRO SPEKTAKLIŲ GARSINIO VAIZDAVIMO ISTORIJA IR YPATUMAI: GARSINIŲ IŽANGŲ GAIRĖS

Straipsnyje gilinamasi į teatro garsinio vaizdavimo metodikos ypatumus, skirtingų šalių spektaklių garsinio vaizdavimo metodikos raidą, paplitimą. Ypatingas dėmesys skiriamas Lietuvoje besiformuojančios teatro spektaklių garsinio vaizdavimo tradicijos apžvalgai ir analizei, kadangi mūsų šalyje iki šiol nebuvo publikuota mokslinių straipsnių, kuriuose ši tematika būtų išsamiai diskutuojama.

Straipsnyje analizuojamas Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatro spektaklio „Vyšnia šokolade“ (rež. Linas Marijus Zaikauskas) garsinės įžangos tekstas, kurį, remdamiesi užsienio šalių gairėmis ir vadovaujami dėstytojos dr. Lauros Niedzviegienės, rengė Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto¹ bakalauro studijų programos „Audiovizualinis vertimas“ trečiojo kurso studentai.

Aptariamos rengiant tekstą kilusios problemos, siūlomi jų sprendimo būdai, pateikiamos bendros rekomendacijos, kaip rengti lietuviškas spektaklių garsines įžangas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: audiovizualinis vertimas, audiovizualinė produkcija, garsinis vaizdavimas, regos negalia, teatras, spektaklis, garsinė įžanga.

Įvadas

Į teatro spektaklių garsinio vaizdavimo (toliau – GV; angl. *AD, Audio Description*) temą iš mokslinės perspektyvos gilintis paskatino tai, kad kol kas Lietuvoje šio žanro kūrinių garsinis vaizdavimas, palyginus su kitų žanrų audiovizualine produkcija, kaip praktinės veiklos sritis vystosi sparčiausiai, periodiškai rengiami vis nauji produktai, o išsamiai mokslinių tyrimų ir jų pagrindu paskelbtų mokslinių straipsnių nėra.

Mokslinio tyrimo tikslas – atskleisti į žmones su regos negalia orientuoto spektaklių GV ypatumus ir patikrinti, kaip ir kiek užsienio šalių jau suformuluotas garsinių įžangų (toliau – GĮ; angl. *AI, Audio Introduction*) gaires galima taikyti lietuviškiems spektakliams. Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: *pristatyti* GV koncepciją ir teatro GV metodikos mokslinius tyrinėjimus, *apžvelgti* skirtingų šalių teatro spektaklių GV istoriją, *susisteminti* informaciją apie GV metodikos taikymą Lietuvoje (ypatingą dėmesį skiriant

¹ Nuo 2017 01 01 – Kauno fakultetas.

teatro GV), *išanalizuoti* ir *aprašyti* pasirinkto spektaklio GĮ rengimo procesą (identifikuoti kilusius iššūkius ir pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus), *suformuluoti* lietuviškas spektaklio GĮ gaires ir *pasiūlyti* galimas tolimesnių tyrimų kryptis. Tyrimas atliktas taikant aprašomąjį, analitinį ir lyginamąjį metodus.

Garsinio vaizdavimo koncepcija

GV yra viena iš audiovizualinio vertimo modų², kurios tikslas – žodžiais perteikti vizualinį ar audiovizualinį produktą suprasti padedančią svarbiausią neverbalinę informaciją (plg. Mazur, Chmiel 2012: 174). GV metodika taikoma siekiant palengvinti prieigą prie vaizdinės informacijos, užfiksuotos įvairių žanrų audiovizualiniuose ir vizualiniuose produktuose. Pasitelkus šią metodiką, kino filmų, teatro spektaklių, muzikos vaizdo klipų, televizijos turinys, „gyvai“ vykstantys renginiai (sporto varžybos, koncertai, įvairios ceremonijos), muziejų ir galerijų aplinka bei ekspozicijos pritaikomos tikslinei auditorijai.

Vizualinė produkcija pritaikoma kūrinius papildžius vientisais GV aprašais, dažniausiai – iš anksto parengus tekstą ir jį įskaičius, o audiovizualinė produkcija – įterpus komentarus į produkte esančias natūralias pauzes (tarp veikėjų kalbos, svarbių foninių garsų, muzikos). Audiovizualinės produkcijos GV priklauso nuo audiovizualinio produkto pobūdžio: **iš anksto parengti** audiovizualiniai produktai (pvz., kino ar televizijos filmai) iš anksto papildomi dar vienu garso takeliu arba jo fragmentais, o **realiu laiku vykstantys** renginiai (pvz., teatro spektakliai) akliems ir silpnaregiams paprastai komentuojami „gyvai“.

Tiek vienu, tiek kitu atveju siekiama perteikti svarbiausią su filmo, teatro spektaklio, sporto varžybų ar kito audiovizualinio produkto siužetu susijusią informaciją: kalbama apie subjektų išvaizdą, jų kūno kalbą, aptariami svarbūs objektai, padedantys suprasti siužetą, pasakojama apie veiksmo vietą, patį veiksmą. Tačiau parengti GV aprašą spektakliui yra šiek tiek lengviau negu, pavyzdžiui, kino filmui, nes prie pastarojo dar reikėtų pridėti iš anksto įrašytą garso takelį, o tam būtina ir speciali techninė bei programinė įranga, ir didesni žmogiškieji bei finansiniai išteklių. Teatruose paprastai būna įranga, skirta GV, kadangi teikiama ir kitos panašaus pobūdžio paslaugos, pvz., sinchroninis teatro spektaklių vertimas.

GV tekstas teatro spektakliams rengiamas ir pats GV atliekamas atsižvelgus į dinamišką „gyvai“ atliekamų kūrinių prigimtį: teatre paprastai neišvengiama aktorių improvizacijų, tas pats spektaklis kiekvieną kartą suvaidinamas kiek kitaip, be to, jeigu spektaklis rodomas vis kitoje scenoje, gali keistis dekoracijų išdėstymas arba jų kiekis. Net jei aktoriai stengiasi kuo griežčiau laikytis scenarijaus, kuo tiksliau atkartoti išmoktą tekstą, yra vienas itin svarbus, bet su GV nesusijusiems žmonėms beveik nepastebimas, dalykas – tai, kad ta pati tarp monologų ar dialogų esanti pauzė kito vaidinimo metu būna vis kitokio ilgio. Būtent dėl šios priežasties teatro spektaklių GV atliekamas „gyvai“, pasitelkus spe-

² Moda – audiovizualinio vertimo rūšis (dubliavimas, subtitravimas, užklotinis vertimas ir kt.). Šį terminą į audiovizualinio vertimo mokslą įvedė Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto doktorantė Indrė Koverienė, 2015 m. apgynusi daktaro disertaciją *Dubliavimas kaip audiovizualinio vertimo moda: anglų ir lietuvių kalbų garsynai vizualinės fonetikos kontekste*.

cialią įrangą – bevieles ausines, į kurias iš garsui nelaidžios kabinos perduodamas GV specialisto balsas. Kartais GV specialistas, pasitelkęs specialią įrangą, spektaklius komentuoja tiesiog sėdėdamas atokesnėje teatro salės vietoje.

Užsienio šalių teatruose GV metodika pradėta taikyti daug anksčiau nei Lietuvoje, tad pravartu apžvelgti užsienio šalių teatro spektaklių GV tradicijas ir tyrimus.

Užsienio šalių teatro spektaklių garsinio vaizdavimo ištakos

Scenos meno GV idėja kilo 1981-aisiais. Tuo metu Vašingtono teatro *Arena Stage Theatre* vadybininkas Wayne'as White'as suorganizavo pasitarimą apie teatro prieinamumą žmonėms su regos negalia. Kaip teigia Joelis Snyderis, po pasitarimo akliesiems skirtos radijo skaitymo tarnybos *The Metropolitan Washington Ear* vadovė Margareta Pfanstiehl, pati turėjusi regos negalią, ir jos vyras Cody'is inicijavo pirmosios pasaulyje scenos menui pritaikyti skirtos GV programos sukūrimą; minėta programa veikia iki šiol (Snyder 2008: 192). Nepriklausomos televizijos komisijos (angl. *Independent Television Commission, ITC*) gairėse teigiama, kad tais pačiais metais sutuoktiniai įkūrė Garsinio vaizdavimo tarnybą *Audio Description Service*, teikusią GV paslaugas JAV, o 9-ojo dešimtmečio pabaigoje šalyje jau veikė daugiau nei 50 tokias paslaugas teikusių įstaigų (ITC 2000: 4).

Į Europą GV idėjos ir metodika iš JAV atkeliavo 9-ojo dešimtmečio viduryje. Pirmasis teatras, ėmęs teikti šią paslaugą, kaip manoma, buvo nedidelis *The Robin Hood* teatras Anglijoje, Notingamšyro grafystėje, Averhamo miestelyje (ITC 2000: 4; Walczak 2010: 46). Vėliau jo pavyzdžiu pasekė Vindzoro Karališkasis teatras (*Theatre Royal Windsor*), kuris teatro GV paslaugą reguliariai pradėjo teikti nuo 1988 metų (Arma 2011: 43). Kitose didžiosiose Europos šalyse teatro spektakliai su GV pradėti rodyti paskutiniajame XX amžiaus dešimtmetyje. Prancūzijoje pirmas toks spektaklis – *Le Songe d'une nuit d'été* (lie. *Vasarvidžio nakties sapnas*), režisuotas Jérôme'o Savary – parodytas 1990 m. Šajo nacionaliniame teatre (*Théâtre National de Chaillot*) (AC 2016). Ispanijos teatruose (konkrečiai Katalonijoje) ši paslauga pradėta teikti 1994 m. (Arma 2011: 43). Vokietijoje teatro spektaklių GV pradėtas 1999 m.: birželio 5–6 dienomis Berlyno teatre rodytas pirmasis Vokietijos istorijoje teatro pasirodymas su GV – spektaklis *Dedė Vania* (Rai ir kt. 2010: 44).

Be jau minėtų Europos šalių, šiuo metu teatro (taip pat operos ir baletų teatro) pasirodymus su GV galima stebėti Belgijos, Italijos, Lenkijos, Portugalijos, Suomijos, Švedijos teatruose, taip pat Lietuvoje (ADLAB 2012: 36). Teatro GV aktyviai atlieka ir Austrijos GV bendrovė *Audio2*, kurioje 2016 m. kovą stažavosi šio straipsnio autorė.

Moksliniai teatro spektaklių GV metodikos tyrimai

Kaip minėta, Lietuvos mokslininkai iki šiol nepaskelbė išsamių mokslinių darbų apie teatro spektaklių GV raidą ir metodikos formavimą bei taikymą, taigi šis straipsnis galėtų būti tokių mokslo darbų ištakos.

1975 m. pirmasis apie GV koncepciją ir apie GV akliesiems taikymą televizijoje mokslo darbas parengė amerikietis Gregory'is Frazieris: GV tapo jo magistro darbo tyrimo objektu

(plg. Snyder 2008: 191). Apie teatro spektaklių GV metodiką oficialiai pradėta kalbėti praėjus keleriems metams po pirmųjų JAV specialistų bandymų pritaikyti teatrą akliems pagal minėtą metodiką (1981 m.). 1985 m. rudenį britų leidinyje *British Journal of Visual Impairment* (BJVI 1985) pasirodė straipsnis “The Play’s the Thing – Audio description in the theatre”. Straipsnyje sutuoktiniai Margareta ir Cody’is Pfanstiehlai pasakojo apie teatro GV pradžią JAV, Vašingtone, tuometę GV situaciją ir dalijosi mintimis apie tai, kaip GV metodika teatre galėtų būti taikoma ir tobulinama. Straipsnis yra labiau pažintinio, populiarinamojo pobūdžio, parengtas interviu principu.

Nemažai aktualių mokslinių darbų teatro GV tema parengta per pastaruosius dešimt metų. Anna Matamala ir Pilara Orero (2007) tyrinėjo operos prienamumą Katalonijoje ir šia tema parengė kelis straipsnius. Gregas Yorkas (2007) gilinosi į Didžiosios Britanijos operos ir baleto GV ypatumus bei GV rengimo technikas, domėjosi, kaip, pasitelkus GĮ, žmonėms su regos negalia padėti labiau suprasti operą ir baletą (2007). Cristóbalis Cabeza ir A. Matamala (2008) rašė apie GV Ispanijos teatre *Gran Teatre del Liceu*. Johnas Patrickas Udo ir Deborah Fels (2009) tyrė Šekspyro dramos *Hamletas* subjektyvų, emocionalių GV Amerikos teatre, paskelbė mokslinį straipsnį. Apie teatro ir kitų vizualiųjų menų GV moksliniame straipsnyje diskutavo Andrew Hollandas 2009 m. 2010 m. išspausdintas J. P. Udo, Berthos Acevedo ir D. Fels straipsnis, kuriame analizuotas eksperimentinis rimuotas penkiapėdžiu jambu parašytas dramos *Hamletas* GV tekstas, perteiktas iš Horacijaus, o ne iš neutralios GV specialisto pozicijos. 2014 m. išleista knyga *Audio Description: New perspectives illustrated* (*Audio Description* 2014), kurioje išsamiai analizuojami pagrindiniai GV aspektai, aktualūs ir teatro GV, tačiau tyrimo objektu pasirinktas ne teatras, o kino filmas *Negarbingi šunsnukai* (angl. *Inglourious Basterds*). Šis publikacijų, susijusių su teatro GV tema, sąrašas, be abejo, nėra baigtinis, tačiau paminėti autoriai ir jų darbai yra vieni labiausiai žinomų šioje srityje.

Praktinės GV metodikos tobulinimas, mokslinių straipsnių ir knygų publikavimas glaudžiai susijęs su GV gairių ir rekomendacijų formulavimu ar modelių kūrimu. Paminėtinos vienos išsamiausių gairių, kurios rengiant GV aprašus pasitelkiamos dažniausiai: JK Nepriklausomos televizijos komisijos (*The Independent Television Commission, ITC*) gairės (2000), Ispanijos standartizacijos ir sertifikavimo asociacijos (*Asociación Española de Normalización y Certificación, AENOR*) gairės (2005), JAV Garsinio vaizdavimo koalicijos (*Audio Description Coalition, ADC*) gairės (2008), Amerikos Garsinio vaizdavimo projekto (*The Audio Description Project, ADP*) parengtos gairės (2010).

Pasigilinus į visas aptartas gaires, lietuviško spektaklio *Vyšnia šokolade* GĮ ir GV aprašams parengti pasirinktos Amerikos Garsinio vaizdavimo projekto (ADP) gairės. Jos itin išsamios (98 psl.), teatro GV aprašytas atskirame skyriuje. Remtasi 2010 m. rugsėjo mėn. gairių versija 3.1, kurią Garsinio vaizdavimo projekto ADP rėmuose parengė Amerikos akliųjų taryba (*American Council of the Blind’s*) bei redagavo žymus Amerikos GV specialistas ir mokslininkas Joelis Snyderis.

Garsinio vaizdavimo metodikos paplitimas ir taikymas Lietuvoje

Akivaizdu, kad žmonės su regos negalia Lietuvoje dažnai vis dar susiduria ne tik su fizinėmis kliūtimis, bet ir su jiems nepritaikytu kultūriniu turiniu. Džiugu, kad minėta tikslinė auditorija turi tinkamą prieigą prie įvairių formatu jiems pritaikytų knygų ir žurnalų, kuriuos leidžia Lietuvos aklųjų biblioteka.

Audiovizualinio meno srityje situacija labiau komplikuoja: Lietuvoje vis dar neteikiamos akliems ir silpnaregiams skirtos televizijos paslaugos, pvz., televizijos laidos ir filmai vis dar transliuojami be GV. Užsienio šalyse ši paslauga teikiama daugiau nei dešimtmetį. Pasitelkus GV metodiką, Lietuvoje žmonėms su regos negalia kol kas pritaikytas tik vienas vaidybinis filmas – režisieriaus Sauliaus Drungos *Anarchija Žirmūnuose*, 2012 m. išleistas DVD formatu. Šis formatas leidžia vartotojui pasirinkti reikiamą audiovizualinio kūrinio kalbą, subtitrus arba papildomą GV garso takelį.

Kiek daugiau mūsų šalyje yra regos negalią turintiems žmonėms pritaikytų teatro spektaklių: iki šiol su GV jų parodyti jau devyni. Nuo 2012 m. vykdomas Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos (toliau – LASS) projektas „Garsinis vaizdavimas teatre“, kurio metu, bendradarbiaujant su Lietuvos nacionaliniu dramos teatru, LASS iniciatyva žmonėms su regos negalia pritaikyti ir parodyti penki teatro spektakliai: *Dėdė Vania* (aut. A. Čechovas, rež. E. Lacascade), *Visuomenės priešas* (aut. H. Ibsenas, rež. J. Vaitkus), *Lilijomas* (aut. F. Molnaras, rež. L. Bagossy), *Katedra* (aut. J. Marcinkevičius, rež. O. Koršunovas), *Dieviškoji komedija* (aut. D. Alighieri, rež. E. Nekrošius) (LASS.lt 2012). Dar vienas spektaklis su GV rodytas Lietuvos rusų dramos teatre: tai J. Vaitkaus režisuota V. Šekspyro tragedija *Karalius Lyras* (Musuzodis.lt 2015). Visų spektaklių GV atliko aktorė Adrija Čepaitė.

2014 m. vasarą LASS ir Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas (toliau – VU KHF) pasirašė bendradarbiavimo sutartį, ir spektaklių GV paslauga pradėta teikti į procesą įtraukiant VU KHF Audiovizualinio vertimo programos studentus, kurie greta kitų audiovizualinio vertimo modų gilinasi ir į GV. Minėti studentai, pasitelkę GV metodiką, žmonėms su regos negalia pritaikė tris spektaklius.

Pirmasis iš šio bendradarbiavimo „gimęs“ spektaklis – režisieriaus Gintaro Varno dviejų dalių spektaklis *Biografija: vaidinimas* (autorius Maxas Frischas) – rodytas 2015 m. lapkričio 5 d. Nacionalinio Kauno dramos teatro Didžiojoje scenoje (plačiau NKDT 2015). Spektaklyje kartu su kitais žiūrovais apsilankė apie 40 žmonių su regos negalia ir 20 VU KHF Audiovizualinio vertimo bakalauro studijų pakopos studentų. Šio spektaklio GV tekstą rengė tuomečiai VU KHF Audiovizualinio vertimo trečiojo kurso studentai, vadovaujami dalyko „Garsinis vaizdavimas“ dėstytojos ir straipsnio autorės, o teatre „gyvą“ GV atliko studentas Ričardas Kudirka. Prieš spektaklį vyko susitikimas su aktoriais, jų pristatymas, buvo galima pavaikščioti po sceną, paliesti dekoracijas.

2016 m. vasario 19 d. Nacionalinio Kauno dramos teatro Rūtos salėje rodytas pirmasis Lietuvoje pagal GV metodiką pritaikytas teatro spektaklis *vaikams* – režisierės Agnės Dilytės spektaklis *Solė ir močiutės*, kurio GV atliko VU KHF Audiovizualinio vertimo trečiojo kurso studentė Kristina Meilūnaitė. Interaktyviame spektaklyje dalyvavo 19 Kau-

no P. Daunio aklių ir silpnaregių ugdymo centro mokinių ir 11 mokytojų. Prieš spektaklį vaikams leista susipažinti su scenografija, pabendrauti su būsimais spektaklio personažais. Dalyviai labai teigiamai atsiliepė apie šią unikalią patirtį.

2016 m. gruodžio 1 d. Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatre rodytas trečiasis (bendradarbiaujant su LASS) VU KHF studentų žmonėms su regos negalia pritaikytas teatro spektaklis – režisieriaus Lino Marijaus Zaikausko dviejų dalių tragikomedija *Vyšnia šokolade* (pjesės autorė suomių dramaturgė Laura Ruohonen). Šio spektaklio GV aprašą parengė bakalauro studijų programos „Audiovizualinis vertimas“ trečiojo kurso studentai, vadovaujami straipsnio autorės. GV teatre „gyvai“ atliko studentė Raimonda Girnytė. Spektaklį stebėjo apie 80 Lietuvos aklių ir silpnaregių sąjungos narių bei juos lydinti asmenų ir penkios VU KHF Audiovizualinio vertimo studentės. Būtent šio spektaklio GĮ tekstas ir procesas išsamiai analizuojamas straipsnyje.

Spektaklio *Vyšnia šokolade* garsinės įžangos rengimo procesas: iššūkiai ir sprendimai

Šioje straipsnio dalyje siekiama atskleisti, kaip užsienio GV profesionalų suformuluotos gairės taikomos praktikoje. Šioje fazėje tyrimo objektu pasirinktas Lino Marijaus Zaikausko režisuoto Panevėžio dramos teatro spektaklio *Vyšnia šokolade* GĮ tekstas ir GĮ pateikimo tikslinei auditorijai procesas. Straipsnyje nutarta apsiriboti minėto spektaklio GĮ analize, kadangi išsami viso spektaklio GV analizė netilptų į vieno straipsnio rėmus. Jau pradėtas rengti antrasis straipsnis, kuriame bus aptariamas spektaklio GV tekstas ir GV procesas.

Tragikomedija *Vyšnia šokolade* pakankamai ilga: spektaklis trunka 2 val. 30 min. Jame vaidina 10 aktorių, o scena nematomomis sienomis tarsi padalyta į tris dalis. Šiuos faktus ir svarbiausią papildomą informaciją būsima spektaklio auditorija turėtų sužinoti dar prieš prasidedant spektakliui.

Dažniausiai svarbiausia spektaklio informacija prieš spektaklį pateikiama žodžiu (tai daro GV specialistas) arba sukuriama GĮ, kuri pateikiama garso įrašo pavidalu. Kaip rodo užsienio šalių patirtis, tokią GĮ būsima auditorija gali išklaudyti tiek gerokai prieš spektaklį (pvz., namuose internetu), tiek spektaklio dieną, prieš spektakliui prasidedant, teatro salėje. *Teatre* esančiai tikslinei grupei GĮ galima pateikti trimis būdais: jei taikomas pirmasis, tikslinė auditorija per ausines klausosi iš anksto parengto GĮ įrašo, tai gali atlikti ir ne teatre, jeigu suteikta tinkama prieiga. Pasirinkus antrąjį būdą, tikslinė auditorija klausosi ant scenos stovinčio GV specialisto skaitomos GĮ. Taikant trečiąjį būdą, tikslinė auditorija per bevieles ausines klausosi garsą izoliuojančioje kabinoje sėdinčio GV specialisto skaitomos GĮ. Įprastai būtent per bevieles ausines klausomasi ir viso spektaklio GV komentarų.

GĮ ypač reikia tada, kai spektaklyje nuo pat jo pradžios dalyvauja daug personažų ir iš karto pradeda intensyviai vystytis veiksmas. GĮ paprastai pateikiama pagrindinė informacija, kurios dėl laiko stokos neįmanoma perteikti jau prasidėjus audiovizualiniam kūriniiui (plg. ADP 2010: 28). Toliau pateikiamos lietuviškos GĮ gairės ir rekomendacijos, suformuluotos remiantis užsienio šalių teorija ir praktika. Šios gairės pravers tiems, kurie siekia parengti kokybišką teatro spektaklio GĮ.

GĮ pradžioje pasisveikinama su tiksline auditorija, pasakoma, kokio spektaklio ar filmo GĮ yra klausomas garso takelis ar „gyvas“ komentaras, nusakomas kūrinio žanras, prisistato pats GĮ skaitantis žmogus. Tada pateikiama informacija apie spektaklį: nurodoma spektaklio data, laikas, vieta, trukmė, pertraukos, o po to trumpai, bendrais bruožais pasakojamas audiovizualinio kūrinio siužetas ar idėja, bet neatskleidžiama jo atomazga. Vėliau pristatomi spektaklio kūrėjai, aktoriai, jų vaidinami personažai (charakteriai, išvaizda), pateikiama informacija apie dekoracijas, scenos išdėstymą. Kartais skaitomi žiniasklaidoje pasirodę kritikų (ar žiūrovų) atsiliepimai apie spektaklį arba įterpiami fragmentai iš jų interviu. Galiausiai įvardijama, kas parengė spektaklio GV tekstą ir kas atliks GV (asmuo, firma), nurodoma, kur ieškoti išsamesnės informacijos, primenama išjungti mobiliųjų telefonų garsą.

Taigi, GĮ būtina tam, kad žmonės su regos negalia gautų reikiamą **su spektaklio kontekstu susijusią informaciją**: sužinotų, kaip spektaklį įvertino kritikai, kokie žiūrovų atsiliepimai (jeigu tai ne spektaklio premjera). Be to, GĮ suteikia **faktinės informacijos**, kur ir kada vyks spektaklis, kiek jis truks, kokie aktoriai vaidins ir pan. Ir trečia: GĮ pateikiama **su spektaklio „vidumi“ susijusi informacija**: siužeto santrauka, personažų ir dekoracijų aprašai ir kt. Pasak ADP gairių, GĮ dar galima paaiškinti spektaklio metu vartojamą terminologiją, perduoti režisieriaus pastabas, papasakoti, kaip atrodo susirinkusi auditorija, ir kt. (ADP 2010: 29).

GĮ neturėtų būti itin ilga, ADP gairėse rekomenduojama 10–15 minučių trukmė (ADP 2010: 28–29). Per ilga GĮ ir per didelis informacijos kiekis gali suerzinti ar išvarginti klausytoją, pernelyg detalią informaciją gali būti sudėtinga suprasti. Be to, ADP gairėse teigiama, kad tuo pačiu tikslu galima panaudoti ir dalį spektaklio pertraukos, jei tokia yra (ADP 2010: 29), tada GĮ nereikėtų pateikti tiek daug informacijos.

Rengiant spektaklio *Vyšnia šokolade* GĮ, nutarta laikytis jau nusistovėjusios praktikos ir įtraukti „klasikinius“ GĮ elementus. Pirmiausia GĮ skaitęs asmuo pasisveikino su tiksline auditorija:

1 GĮ sakinys: *Labą diena visiems susirinkusiems.*

Po to pristatytas GĮ „balsas“:

2 GĮ sakinys: *Esu Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Audiovizualinio vertimo trečio kurso studentė Raimonda Girnytė.*

Trečiuoju sakiniu įvardytas spektaklis:

3 GĮ sakinys: *Pristatysiu Jums Panevėžio Juozo Miltinio dramatos teatro spektaklį „Vyšnia šokolade“.*

Įvardijus spektaklį, pristatyti spektaklio kūrėjai:

4–5 GĮ sakiniai: *Spektaklis pastatytas pagal suomių dramaturgės Lauros Ruohonen pjesę. Lietuviško pastatymo režisierius – Linas Marijus Zaikauskas.*

Tada pereita prie informacijos apie spektaklio žanrą, trumpai papasakota spektaklio idėja:

6–7 GĮ sakiniai: *Spektaklio žanras – dviejų dalių tragikomedija. „Vyšnia šokolade“ – tai spektaklis apie neįprastą meilę tarp garbaus amžiaus moters Olgos ir jauno valkatos Rundžio.*

Aštuntajame GĮ sakinyje pristatyti aktoriai, t. y. perskaityti spektaklyje vaidinančių aktorių vardai ir pavardės. **Devintuoju ir tolesniais GĮ sakiniiais** supažindinta su visais dešimčia spektaklio personažų ir su kai kurių aktorių balsais: GV specialistė po vieną skaitė personažų GV aprašus, kuriuose nusakomas jų apytikslis amžius, nupasakojama apranga, įvardijami fiziniai ir charakterio bruožai. Dešimt spektaklio veikėjų aprašoma 310-čia žodžių, taigi kiekvienam veikėjui skiriama vidutiniškai po 31 žodį. Paprastai po jį apibūdinančio GV aprašo kiekvienas aktorius pats trumpai pristato savo įkūnijamą personažą, suteikia galimybę žmonėms su regos negalia išgirsti ir įsidėmėti veikėjo balsą dar prieš spektaklį, dėl to vėliau tampa lengviau atpažinti personažus, aiškiau suprantama spektaklio idėja. Tačiau tuo pasinaudojo ne visi aktoriai, kai kurie tiesiog nusilenkė publikai, bet nekalbėjo. Aktorių sakomas tekstas į GĮ neįtraukiamas, jie kalba laisvai.

Pristačius aktorius ir jų vaidinamus personažus, pereinama prie dekoracijų aprašymo, pasakojama apie scenos išdėstymą. Tai ypač svarbu norint „suprasti“ spektaklio erdvę, nes ji fragmentiška, nevienalytė ir nevienareikšmė. Analizuojamame spektaklio GV apraše scenos išdėstymas ir dekoracijos apibūdinamos žvelgiant iš stebėtojo perspektyvos, iš kairės į dešinę, kaip įprasta Europos publikai (pagal skaitymo ir rašymo kryptį). Šioje GĮ dalyje taip pat paminima scenoje įsikūrusi „gyvą“ muziką atliekanti grupė. Visa tai aptariamoje GĮ apibūdinama penkiais sakiniiais (79 žodžiais). Po to nusakomi svarbūs techniniai dalykai:

5 GĮ sakinyje skaičiuojant nuo pabaigos:

Kiekviena spektaklio scena turi savo pavadinimą, kuris yra rodomas ant galinės Olgos buto sienos.

Nors ir svarstyta, nutarta užrašų pavadinimų iš GV teksto neeliminuoti, nes tai vertintina kaip unikalūs, sąmoningas, pagrįstas režisieriaus sumanymas, todėl užrašų naudojimas paaiškinamas iš anksto (įterpiamas į GĮ), kaip ir rekomenduojama ADP gairėse (ADP 2010: 29).

Kituose dviejuose sakiniuose nurodyta spektaklio trukmė ir numatomos pertraukos:

3–4 GĮ sakiniai skaičiuojant nuo pabaigos:

Spektaklio trukmė – 2 val. 30 min. Jį sudaro dvi dalys, tarp pirmosios ir antrosios dalies numatyta pertrauka.

Dviejuose paskutiniuosiuose GĮ sakiniuose įvardyti GV rengėjai ir GV „gyvai“ atliekantis specialistas:

Garsinio vaizdavimo tekstą parengė Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Audiovizualinio vertimo trečio kurso studentai. Garsinį vaizdavimą „gyvai“ atliks studentė Raimonda Girnytė.

Šiuo konkrečiu atveju išankstinę „gyvą“ GĮ ir „gyvą“ spektaklio GV atlieka tas pats asmuo.

Derėtų aptarti ir tuos aspektus, kurie, nors ir priskiriami klasikiniams GĮ „atributams“, į minimo spektaklio GĮ dėl tam tikrų priežasčių nebuvo integruoti. Pavyzdžiui, nuspręsta GĮ kritikų ir žiūrovų atsiliepimų neskaityti, kadangi įžanga ir taip pakankamai išsami ir ilga: ją sudaro 529 žodžiai, o perskaityti normaliu tempu užtruko maždaug 9 minutes. Kaip jau minėta, nutarta ne skaityti GĮ ištisai, o į GĮ integruoti ir aktorių prisistatymus. Prisistatė ir kalbėjo ne visi spektaklio aktoriai, kalbėjusieji buvo pakankamai lakoniški, todėl planuotas GĮ laikas pailgėjo labai minimaliai – vos 2 minutėmis, o visa GĮ truko 11 minučių. Be to, nutarta į GĮ pabaigą neįtraukti pastabos apie būtinybę išjungti mobiliųjų telefonų signalus, nes spektaklis prasidėjo tik po kurio laiko, ne iš karto po GĮ.

Skaitant GĮ „gyvai“, ją galima nesunkiai derinti su aktorių prisistatymu būsimiems žiūrovams ir klausytojams, scenos lankymu. Lietuvoje vykusiems spektakliams su GV taikyta būtent tokia, „gyva“ GĮ, ji nepalyginti lankstesnė nei garso įrašas, tačiau kaskart reikalauja papildomų žmogiškųjų išteklių.

Pristačius spektaklį tikslinei auditorijai, bet jam dar neprasidėjus, leista pavaikščioti po spektakliui parengtą sceną, paliesti dekoracijas, spektaklyje naudojamą rekvizitą. Šie išankstiniai veiksmai tikslinei auditorijai padėjo geriau suvokti ką tik girdėtą GĮ, o vėliau leido lengviau įsijausti į spektaklį, aiškiau jį suprasti.

Išvados

Atlikus teorinės medžiagos tyrimą ir praktinį darbą, galima pateikti apibendrinimus. GV skirtas palengvinti žmonių su regos negalia prieigą prie įvairių žanrų audiovizualinės produkcijos, svarbiausias jo principas – neužgožiant audiovizualinio kūrinio, kūrybiškai, vaizdinga ir glausta kalba perteikti vaizduose koduotą informaciją. Ši paslauga JAV teatruose pradėta teikti prieš 35 metus. Idėja į Europą atkeliavo praėjusio amžiaus 9-ojo deš. viduryje, Lietuvoje įgyvendinta tik 2012-ais metais. Tiek pasaulyje, tiek Europoje egzistuoja nemažai GV mokslinių tyrimų, tačiau daug jų orientuota į televizijos produktų arba kino filmų GV. Teatro GV moksliniu lygmeniu skiriama mažiau dėmesio, tačiau praktinių produktų (spektaklių su GV) sukurta tikrai daug: aktyviai dirba įvairių šalių GV specialistai.

Kalbant apie audiovizualinę produkciją būtina pabrėžti, kad Lietuvoje GV metodika daugiausia taikoma siekiant aklujų auditoriją priartinti prie teatro meno. Egzistuoja tik vienas lietuviškas filmas su GV. Televizijos produkcijos su lietuvišku GV kol kas nėra, nors netolimoje ateityje planuojama ir tokių audiovizualinių produktų pritaikyti Lietuvos žmonėms su regos negalia.

Rengiant spektaklio *Iššnia šokolade* GĮ, remtasi Amerikoje sukurtais ADP GV gairėmis. Jų pagrindu straipsnyje suformuluotos lietuviškos GĮ rengimo gairės ir rekomendacijos, kurios turėtų būti naudingos tiek į GV subtilybes besigilintiems studentams, tiek teatrams ar kitoms kultūros įstaigoms, siekiančioms savarankiškai teikti kokybiškas GV paslaugas. Laikantis šių gairių parengta spektaklio *Iššnia šokolade* GĮ skaityta teatre „gyvai“, joje paminėti svarbiausi spektaklio suvokimą formuojantys elementai, be kurių šį audiovizualinį produktą būtų sudėtinga suprasti. Siekiant išlaikyti optimalią GĮ trukmę, atsisakyta kai kurių nebūtinų elementų: kritikų atsiliepimų skaitymo, išsamių techninių pastabų.

Šaltiniai

AC (Accès Culture – Au Théâtre National de Chaillot) 2016. History. Prieiga: <https://accessculture.org/historique/?lang=en> [Žiūr. 2016 11 26].

ADC (Audio Description Coalition) 2008. *Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers*. Prieiga: <https://www.nps.gov/hfc/acquisition/pdf/audio-description/shared/attach-a.pdf> [Žiūr. 2016 11 11].

ADLAB (Audio Description: Lifelong Access for the Blind) 2012. *Report on User Needs Assessment*. Prieiga: <http://www.adlabproject.eu/Docs/WP1%20Report%20DEF> [Žiūr. 2016 11 11].

ADP (The Audio Description Project) 2010. *Guidelines for Description*. Prieiga: <http://www.acb.org/adp/docs/AD-ACB-ADP%20Guidelines%203.1.doc> [Žiūr. 2016 11 25].

AENOR (Asociación Española de Normalización y Certificación) 2005. *Standartas Audiodescrición para personas con discapacidad visual. Requisitos para la audiodescrición y elaboración de audioguías, UNE 153020*. Prieiga: <https://www.aenor.es/aenor/normas/normas/fichanorma.asp?codigo=N0032787&ipo=N&PDF=Si%23.UySaMPl5N50#.VFtX6vmUenw> [Žiūr. 2016 11 10].

BJVI (British Journal of Visual Impairment) 1985. *The Play's the Thing – Audio description in the theatre. British Journal of Visual Impairment*, 1985, III: 3. Prieiga: <http://jvi.sagepub.com/content/4/2/79.2.extract> [Žiūr. 2016 11 18].

ITC (Independent Television Commission) 2000. *Standard Guidance for Audiodescription*. Prieiga: http://www.ofcom.org.uk/static/archive/itc/itc_publications/codes_guidance/audio_description/index.asp.html [Žiūr. 2016 11 11].

LASS.lt 2012 – *Lietuvos aklujų ir silpnaregių sąjunga*. Garsinis vaizdavimas teatre (nuo 2012). Prieiga: <http://www.lass.lt/Neregiamas-pritaikyti-spektakliai-nuo-2012209720687> [Žiūr. 2016 10 14].

Musuzodis.lt 2015 – *Mūsų žodis*, 2015 04. *Karalius Lyras* su komentarais. Prieiga: <http://www.musuzodis.lt/mz/201504/str14.htm> [Žiūr. 2016 11 08].

NKDT 2015 – *Nacionalinis Kauno dramos teatras*. Teatras draugiškas žmonėms su negalia. Prieiga: <http://dramosteatras.lt/teatras-draugiskas-zmonems-su-negalia/> [Žiūr. 2016 11 09].

Literatūra

ARMA, S., 2011. *The Language of Filmic Audio Description: a Corpus-Based Analysis of Adjectives*. PhD Thesis. Università degli studi di Napoli Federico II. Prieiga: <http://www.fedoa.unina.it/8740/> [Žiūr. 2016 11 25].

Audio Description 2014. *Audio Description. New Perspectives Illustrated*. Red. A. Maszerowska, A. Matamala, P. Orero. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

CABEZA, C., MATAMALA, A., 2008. La audiodescrición de ópera: una nueva propuesta. *Straipsnis parengtas vykdant projektą „La SPS y la AD: primeras aproximaciones científicas y su aplicación (HUM2006-03653FILO)“*. Prieiga: <http://gent.uab.cat/cristobalcabeza/sites/gent.uab.cat/cristobalcabeza/files/CabezaMatamalaADdeOpera.pdf> [Žiūr. 2016 09 19].

HOLLAND, A., 2009. Audio Description in the Theatre and the Visual Arts: Images into Words. In: Ed. G. Anderman, J. Díaz Cintas. *Audiovisual Translation. Language Transfer on Screen*. Basingtoke: Pallgrave Macmillan, 170–185.

YORK, G., 2007. Verdi made visible: audio introduction for opera and ballet. In: Ed. J. Díaz Cintas, P. Orero, A. Remael. *Media for All: Subtitling for the Deaf, Audio Description, and Sign Language*. Amsterdam: Rodopi, 215–229.

MATAMALA, A., ORERO, P., 2007. Accessible opera in Catalan: opera for all. In: Ed. J. Díaz Cintas, P. Orero, A. Remael. *Media for All. Subtitling for the Deaf, Audio Description, and Sign Language*. Amsterdam: Rodopi, 201–214.

MAZUR, I., CHMIEL, A., 2012. Audio Description Made to Measure: Reflections on Interpretation in AD Based on the Pear Tree Project Data. In: Ed. A. Remael, P. Orero, M. Carroll. *Audiovisual Translation and Media Accessibility at the Crossroads. Media for All 3*. Amsterdam / New York, NY: Rodopi, 173–188.

RAI, S., GREENING, J., PETRÉ, L., 2010: *A Comparative Study of Audio Description Guidelines Prevalent in Different Countries*. London, UK: Media and Culture Department, Royal National Institute of Blind People. Prieiga: http://audiodescription.co.uk/uploads/general/RNIB_AD_standards.pdf [Žiūr. 2016 10 19].

SNYDER, J., 2008. Audio description: the visual made verbal. In: Ed. J. Díaz Cintas. *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 191–198. Prieiga: <http://www.audiodescribe.com/links/AD-The%20Visual%20Made%20Verbal.pdf> [Žiūr. 2016 11 05].

UDO, J. P., ACEVEDO, B., FELS, D. I., 2010: Horatio audio-describes Shakespeare's *Hamlet*: Blind and low-vision theatre-goers evaluate an unconventional audio description strategy. *British Journal of Visual Impairment*. May, Vol. 28, 2, 139–156.

WALCZAK, A., 2010. *Audio description for children. A case study of text-to-speech audio description of educational animation series Once Upon a Time... Life*. M. A. Thesis. University of Warsaw. Prieiga: http://avt.ils.uw.edu.pl/files/2012/09/Walczak_TTSAD-for-children.pdf [Žiūr. 2016 11 17].

Laura Niedzviegienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: audiovisual translation, audio description, translation and localisation

AUDIO DESCRIPTION OF THEATRICAL PERFORMANCES: HISTORY, PECULIARITIES AND THE GUIDELINES OF AUDIO INTRODUCTION

Summary

The article discusses the peculiarities, development and prevalence of the audio description methodology of theatrical performances in different countries. Special attention is paid to the review and analysis of emerging traditions of the methodology of audio description of theatrical performances in Lithuania, since any scientific articles discussing this subject in detail have not yet been published in our country.

The article examines the audio introduction (AI) text of Panevėžys Juozas Miltinis Drama Theatre performance *Vyšnia šokolade* (directed by Linas Marijus Zaikauskas). The AI text is based on the AI guidelines defined in foreign countries and drawn by the 3rd year Bachelor's Degree students of Audiovisual Translation (Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities) under the supervision of lecturer Dr. Laura Niedzviegienė.

The issues of the preparation of the AI text are discussed and possible solutions are proposed. Furthermore, the author of the article provides general guidance on preparing the audio introductions of theatrical performances for visually impaired people living in Lithuania.

KEY WORDS: audiovisual translation, audiovisual production, audio description, visual impairment, theatre, theatrical performance, audio introduction.

Pateikta / Submitted 2016 12 01

Priimta / Accepted 2017 01 18